

เจ้าขอ
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิทยาเขต

ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน

รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร น. วัณ

รองศาสตราจารย์ ดร. มารด คามไท

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณา สถาอานันท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกร ไวก

รองศาสตราจารย์ ดร. ไกรจักษ์ คณิศรธรรม

ดร. ราชนาวรรค์ บุญอนุ

ฝ่ายสมาชิก

อรรณพ สะหา

สังเวียน พุทธิ

สังเวียน พุทธิ ๑๑ อาคารบรมราชกุมารี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

รหัสไปรษณีย์ ๑๐๓๓๐ โทรศัพท์ ๒๕๔๖๕๕

การส่งข้อเขียน

กองบรรณาธิการยินดีรับพิจารณาข้อเขียน

ทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่นบทความ

บทความวิจัย รายงานผลการวิจัย บทความวิจารณ์

หนังสือ หรือบทวิจารณ์ข้อเขียนที่คัดพิมพ์ใน

วารสารพุทธศาสนศึกษา จากนักวิชาการและ

บุคคลภายนอกมหาวิทยาลัย ผู้สนใจส่งข้อเขียน

กรุณาส่งสำเนาข้อเขียนนี้ ๒ ชุด

พร้อมแผ่นติดกาว (ถ้ามี) ถึงบรรณาธิการ

อัตราค่าสมาชิก

๑ ปี ๓ ฉบับ ๖๐ บาท

๒ ปี ๖ ฉบับ ๑๒๐ บาท

๕ ปี ๑๕ ฉบับ ๓๐๐ บาท

สมัครเป็นสมาชิกติดต่อ ดร. ประทุม อังกร ไวก

ฝ่ายการบรรณาธิการพุทธศาสนศึกษา ชั้น ๑๑

อาคารบรมราชกุมารี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐

ธนาคารออมสิน สาขาออมสิน

จำนวนเงินฝาก ๒๐ บาท

ที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษา คามที่อยู่ผู้เขียน

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารรายเดือนของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ISSN 0858-8325 ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ กันยายน—ธันวาคม ๒๕๕๕

จากบรรณาธิการ

ความสงสัยในฐานะจุดเริ่มต้นของงานศึกษาวิจัย

ประสบการณ์ในการเป็นบรรณาธิการวารสาร “พุทธศาสนศึกษา” มาเก้าปีเต็มและจะย่างเข้าปีที่สิบแล้วนี้ ทำให้ผมรับรู้ปัญหาหนึ่งในการศึกษาพระพุทธศาสนาในบ้านเราคือ การจะได้ข้อเขียนดีๆ มาตีพิมพ์ในวารสารนั้นไม่ใช่ของง่าย ทั้งที่บ้านเรามีผู้รู้ทางด้านพุทธศาสนาไม่น้อย ประการสำคัญเดียวกันนี้ผมพบว่าที่เกิดในการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับโลกเช่นกัน ดังจะเห็นว่าวารสารทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญสองฉบับที่ตีพิมพ์ทางอินเตอร์เน็ตคือ *The Journal of Buddhist Ethics* และ *The Journal of Global Buddhism* ในช่วงปีสองปีที่ผ่านมาที่ขาดแคลนบทความมาลงตีพิมพ์ ผมเคยแสดงความเห็นในเรื่องนี้ไว้ในวารสาร “พุทธศาสนศึกษา” ฉบับก่อนๆ ในทำนองว่า บ้านเรา (และในโลก) นั้นมีนักวิชาการอยู่สองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งคือผู้ที่มีประสบการณ์มาก เขียนงานมามาก ท่านเหล่านี้เนื่องจากเป็นคนแก่ มีชื่อเสียง ก็เลยมีงานล้นมือ ผลคือเราจึงหวังไม่ค่อยได้ว่าท่านจะปลีกเวลามาเขียนบทความให้กับวารสารใดๆ อีกกลุ่มคือนักวิชาการมือใหม่ ไม่ค่อยจะมีประสบการณ์ไม่มีผลงาน แต่มีหัวใจรักที่จะผลิตงาน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ผมมองเห็นศักยภาพที่จะผลิตงานมาตีพิมพ์ในวารสารอย่างเช่นวารสารของเรานี้มากกว่ากลุ่มแรก แต่เนื่องจากเป็นคนใหม่ การจะได้งานดีๆ มาจากท่านเหล่านี้สักชิ้นหนึ่งก็เป็นเรื่องยากพอๆ กับกลุ่มแรกอยู่นั่นเอง

จะอย่างไรก็ตาม ผมยังเชื่อว่าความมุ่งมั่นที่จะผลิตงานออกมาสู่สาธารณชนบนพื้นฐานของความรักในงานวิชาการ จะยังเป็นแรงผลักดันสำคัญอันจะก่อให้เกิดผลงานที่ดีอยู่เช่นเดิม ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใดก็ตาม ผมมีข้อสังเกตบางอย่างเกี่ยวกับการที่เราจะได้งานดีๆ มาเผยแพร่สู่สาธารณชน เป็นข้อสังเกตที่อยากฝากไปหา

บรรดาท่านนักวิชาการมือใหม่ทั้งหลาย ข้อสังเกตเหล่านี้มาจากประสบการณ์ส่วนตัวของผมเอง เรื่องของเรื่องนั้นเป็นอย่างนี้ครับ

ประการแรก... งานวิชาการที่เกิดขึ้นในชีวิตเราบางครั้งก็มาจากการบังเอิญ ผมได้ค้นนักสังกตการณ์เกี่ยวกับผลงานวิทยาศาสตร์บางท่านกล่าวว่า ผลงานทางด้านวิทยาศาสตร์นั้นจำนวนไม่น้อยเลยที่ได้มาเพราะความบังเอิญ ยกตัวอย่างเช่นนักวิทยาศาสตร์โบราณท่านหนึ่งได้รับมอบหมายจากพระราชโอรสให้ตรวจสอบมงกุฎทองคำของพระองค์ว่ามีส่วนทองเต็มปริมาณหรือไม่หรือว่ามีมีการปลอมปนโดยช่าง ท่านผู้นี้ใช้เวลาหลายวันพยายามหาทางพิสูจน์ทองคำนั้น แต่ก็คิดอะไรไม่ออก จนกระทั่งวันหนึ่งขณะที่กำลังแช่ตัวอยู่ในอ่างอาบน้ำ ก็เกิดความสว่างโพล่งขึ้นในใจท่านผู้นี้ว่าวัดเนื้อทองคำนั้นได้อย่างไร ความสว่างโพล่งนี้มาจากการเห็นน้ำที่ส้นออกมานอกอ่างเวลาที่หย่อนตัวลงไปใต้น้ำที่มีน้ำอยู่เต็ม ดำเนินเรื่องนี้เราทุกคนรู้จักดี นอกเหนือจากตัวอย่างนี้ก็มีตัวอย่างการค้นพบทางวิทยาศาสตร์อื่นๆที่มาจากความบังเอิญ เช่นการทิ้งถาด

ทดลองไว้แล้วพบเชื้อราที่กลายมาเป็นยาที่ใช้กันอยู่ทั่วไปเวลานี้เป็นต้น สมยกเรื่องนี้มาไม่ใช่เพื่อจะบอกว่าให้เรามากอยกันเถิด วันหนึ่งจะเกิดปาฏิหาริย์แบบนี้บ้าง แต่เพื่อจะบอกว่า การจะกำหนดหรือคาดกันว่าจะต้องได้งานดีๆมาในช่วงนี้ช่วงนั้นอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ว่างานสร้างสรรค์ (ไม่ว่าจะในทางวิชาการหรือทางศิลปะ) ไม่ใช่ในงานอุตสาหกรรมที่จะผลิตได้มากและได้เสมอตามที่ต้องการ ตรงกันข้าม งานสร้างสรรค์มีจังหวะเวลาของมัน หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมชเคยเปรียบเทียบว่าเหมือนการขึ้นของไถ่ เมื่อเหตุปัจจัยพร้อมมูลพอเหมาะพอเจาะ ไถ่มันก็ขึ้น เราคาดกันไถ่ให้ขึ้นเวลานี้เวลานั้นไม่ได้ งานที่ดูเหมือนจะมาจากความบังเอิญข้างต้นนั้นตามความเห็นของผมก็ยังถือเป็นงานสร้างสรรค์อยู่นั่นเอง นักวิทยาศาสตร์ท่านที่วิ่งจากอ่างน้ำแล้วตะโกนด้วยความดีใจว่าพบแล้วนั้นคิดเรื่องนี้มีมาหลายวัน การกรุ่นคิดด้วยเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นปัญหาอย่างจริงจังจึงอาจถือได้ว่าเป็นเหตุปัจจัยสำคัญของการที่งานดีๆจะเกิดขึ้น

เรื่องต่อมาที่ผมอยากกล่าวถึงก็คือ... การคิดมีหลายแบบ มีการคิดแบบหนึ่งที่ผมเห็นว่าอาจเป็นช่องทางที่จะช่วยให้เราสร้างสรรค์งานดีๆขึ้นมาได้ คือ การคิดสงสัย เพื่อให้ภาพชัดขึ้นผมขอตรงไปที่เนื้อหาของพุทธศาสนาเลย เราที่เป็นชาวพุทธอาจไม่สู้จะสงสัยในคำสอนของพุทธศาสนา เมื่อไม่สงสัยก็อาจมองไม่เห็นประเด็นที่จะศึกษาวิจัยเพราะประดาดลัทธิธรรมทั้งหลายนั้นมีท่านผู้รู้ศึกษากันแล้วจำนวนมาก ที่เราจะต้องมีแต่จะซ้ำกับท่านเหล่านั้น แต่ถ้าเราลองพิจารณาจากแง่มุมของความสงสัย เราอาจมองเห็นช่องทางใหม่ๆที่จะศึกษาวิจัย แก่นนอนว่าความสงสัยเหล่านี้บางอย่างอาจไม่ได้คำตอบมาง่ายๆ แต่การเริ่มต้นที่ความสงสัยแล้วครุ่นคิดเพื่อแก้ปัญหาผมเชื่อว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการปะทุขึ้นของความคิดที่ต่อไปอาจส่งผลเป็นความเห็นทะลุทะลวงไปจนสามารถตอบปัญหาอันมาจากความสงสัยนั้นได้อย่างชัดเจน ต่อไปนี้ผมจะขอเสนอบางเรื่องที่ผมเองก็สงสัยอยากหาคำตอบเช่นกัน

๑. กรรมกับอนัตตา

เรื่องนี้เคยมีชาวฝรั่งสงสัยมาก่อนแล้ว และได้มีนักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาที่เป็นชาวพุทธได้ตอบมาพอสมควร แต่คำตอบเหล่านั้นผมคิดว่ายังสงสัยได้อีก คำสอนเรื่องกรรมตามหลักพุทธศาสนา นอกจากจะหมายความว่า ‘ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว’ ยังควรจะหมายความว่า ‘ใครทำกรรมนั้นก็ต้องรับ’ ใช่ไหมครับ ถ้าคนหนึ่งทำ แต่คนรับเป็นอีกคนที่ไม่ควรถือว่าเป็นเรื่องกรรม พระพุทธทรงแสดงถึงเรื่องกรรมในพระสูตรที่มีนัยบอกว่าคนทำกับคนรับเป็นคนเดียวกัน (ถ้าว่าคนเดียวกันนี้ใน

ที่นี้อาจไม่จำเป็นต้องแปลว่าเป็น
คนเดิม คนเดียวกันอาจหมายถึง
คนผู้นั้นแหละที่เปลี่ยนไป แต่ไม่
ว่าจะเปลี่ยนอย่างไรก็ต้องมีอะไร
สักอย่างบอกว่าเขายังเป็นเขาอยู่
แต่ในขณะที่ตัวกับหลักธรรมเรื่อง
อนัตตาคูจะมีน้อยบอกว่ามนุษย์ใน
รูปของขันธห้ามันเปลี่ยนแปลงอยู่
ตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงแบบ
เปลี่ยนแล้วก็เปลี่ยนเลย ไม่มีอะไร
คงอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเกิดปัญหา
ว่าวิบากของกรรมที่บุคคลกระทำ
หรือกรรมที่บุคคลสะสมย่อมจะ
หาที่รองรับไม่ได้ เมื่อปราศจากที่
รองรับ เราจะอธิบายการให้ผลของ
กรรมอย่างไร ท่านพระนาคเสน
ตอบคำถามนี้ไว้ใน *มิลินทปัญหา*
โดยอุปมาว่าเหมือนคันไม้คันดิน
มะม่วง มะม่วงคันหนึ่งรสหวาน
มันออกถูก เรากินเนื้อมะม่วงนั้น
แล้วก็เอาไปปลูกได้มะม่วงคัน
ใหม่ที่มีรสหวานเช่นกัน ถามว่า
คันมะม่วงสองคันนี้เป็นคนละคัน
ใช่ไหม ตอบว่าใช่ ถามว่ามีการ
ถ่ายทอดความหวานจากคันแม่ไป
ยังคันลูกใช่ไหม คำตอบคือใช่
ท่านพระนาคเสนคิดว่า การให้ผล
ของกรรมสามารถเป็นไปได้โดยที่
ผู้ทำกับผู้รับไม่จำเป็นต้องเป็นคน
เดิม ท่านใช้คำว่าผู้ทำกับผู้รับจะว่า

เป็นคนเดิมก็ไม่ใช่ คนละคนก็ไม่เชิง เหมือนคันมะม่วงสองคันนั้น ถ้าอธิบายของ
ท่านพระนาคเสนนี้ตามความเห็นของผมนับว่าลึกแหลมทีเดียว แต่เราก็อาจสงสัยต่อ
ไปได้อีกว่า การถ่ายทอดรสหวานของมะม่วงนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางด้านชีววิทยา
ส่วนการถ่ายทอดกรรมเป็นเรื่องทางศีลธรรม สองเรื่องนี้ต่างกันมาก เพราะเรื่องแรก
ไม่จำเป็นต้องตอบคำถามเรื่องความยุติธรรม แต่เรื่องหลังจำเป็นต้องตอบ

กัมگیر *มิลินทปัญหา* นั้นชอบอภิปรายปัญหาด้วยการยกตัวอย่างเปรียบเทียบ แต่
เป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งที่ยกมาเปรียบเทียบนั้นมักต่างจากสิ่งที่ปัญหาในแง่ที่ว่า สิ่งที่
เป็นปัญหามีมิติต่างๆที่เกี่ยวข้องซับซ้อนกว่า ส่วนสิ่งที่ถูกยกมาเป็นตัวอย่างเปรียบ
เทียบนั้นมักมีเพียงมิติเดียว เช่นมิติทางชีววิทยา หรือไม่มีมิติทางฟิสิกส์ พระยามิลินท์
สงสัยว่า หากไม่มี 'คน' การกระทำกรรมก็ไม่น่าจะมี ผลของกรรมก็ไม่น่าจะมี ท่าน
พระนาคเสนได้พยายามอธิบายว่า 'คน' ไม่มีโดยเปรียบกับรถว่าตัวรถไม่มี สิ่งที่เรา
เรียกว่ารถนั้นแท้แล้วก็เป็นเพียงชื่อเรียกภาพรวมอันเกิดจากชิ้นส่วนต่างๆ อุปมานี้อาจ
ช่วยให้เราเองเห็นภาพว่าคนตามพุทธปรัชญานั้นแท้แล้วก็เป็นเพียงชื่อเรียกภาพรวม
ของขันธห้าเท่านั้น จะอย่างไรก็ตาม ท่านพระนาคเสนอาจจะไม่เฉลียวใจว่า รถกับ
คนนั้นต่างกันมาก รถมีมิติเดียวคือมิติทางฟิสิกส์เท่านั้น แต่คนมีมากกว่านั้น รถชนคน
ตายเราไม่ตำหนิรถ และไม่เรียกร้องว่ารถนั้นจะต้องชดใช้กรรม แต่เมื่อคนฆ่าคนตาย
พุทธศาสนาสอนว่าเขาต้องรับกรรม หลักอนัตตาที่ใช้อุปมาเรื่องรถจึงยังคงทิ้งปัญหา
ในทางจริยศาสตร์บางประการเอาไว้อยู่ ปัญหานี้คือการที่ชีวิตถูกแยกเป็นส่วนๆดู
จะเป็นคนละเรื่องกับการที่ชีวิตจะต้องรับผิดชอบการกระทำ เมื่อขันธห้าต้องรับผิดชอบ
การกระทำ ก็มีปัญหาดานข้อได้ว่าขันธส่วนไหนคือผู้รับผิดชอบ กัมگیرฝ่าย
อภิธรรมตอบว่าจิตหรือวิญญาณขันธคือผู้รับผิดชอบ คำตอบนี้ชวนให้สงสัยว่าแท้แล้ว
หลักอนัตตาในพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธว่ามี 'แก่นสาร' หรือ 'essence' บางอย่างใน
ตัวมนุษย์ที่ในทางจริยศาสตร์เรียกกันว่า the moral agent สิ่งนี้ก็คือจิตนั่นเอง ส่วน
การที่จิตจะเกิดดับไม่คงที่อย่างอาตมันของฮินดูก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เรื่องที่เร
สามารถสรุปได้ก็คือ คนกับรถนั้นต่างกันมาก เพราะคนมี essence บางอย่างที่เรา
เรียกว่าเป็นศูนย์กลางของชีวิต ในขณะที่รถไม่มีศูนย์กลางที่ว่

๒. สังฆธรรมกับอสังฆธรรม

หลักปฏิจางสมุปบาทตามที่อธิบายกันทั่วไปคือหลักที่บอกว่าสิ่งต่างๆต้องมีสาเหตุ
ปรุงแต่ง โดยที่สาเหตุนี้อาจได้แก่สาเหตุที่ทำให้เกิด (เช่นไม้สองท่อนสีกันกลายเป็น
ไฟ ไม้สองท่อนนั้นคือสาเหตุ ส่วนไฟเป็นผล) ก็ได้ หรือสาเหตุที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง

หรือสนับสนุน (เช่นเราต้องหายใจ
อากาศเป็นสาเหตุหล่อเลี้ยงชีวิตเรา
แต่เราไม่ได้เกิดจากอากาศ) ก็ได้
หรือสาเหตุในความหมายอื่นๆที่
อาจมีได้ แต่ในขณะที่พระพุทธ-
ศาสนาก็สอนว่ามีบางสิ่งที่ไม่
ต้องการปัจจัยปรุงแต่ง เราเรียกสิ่ง
นี้ว่าอสังขตธรรม อะไรคือสถานะ
ของอสังขตธรรมในระบบจักรวาล
วิทยาของพุทธศาสนา ปัญหานี้ดู
จะไม่สู้มีชาวพุทธสงสัย เวลาที่เรา
อธิบายโลกทัศน์แบบปฏิjosสมุ-
บาท เราจะเข้าใจว่าจักรวาลใน
ภาพรวมตามทัศนะของพุทธ-
ศาสนานั้นเป็นจักรวาลแห่ง
'กระบวนการ' จักรวาลดังกล่าว
นี้เปลี่ยนแปลง คลี่คลาย อยู่ตลอด
เวลาตามเงื่อนไขปัจจัย โดยที่เงื่อนไข
ปัจจัยในที่นี้ก็มีอะไร หากแต่
คือสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในจักรวาล
นั้นแหละ เราเข้าใจว่าโลกทัศน์ดัง
กล่าวนี้นี้แตกต่างจากโลกทัศน์แบบ
สัจสวาทที่เห็นว่าอัสคาและโลก
เที่ยง จะอย่างไรก็ตาม ความเข้าใจ
ดังกล่าวนี้อาจเป็นปัญหาเมื่อเรา
พิจารณาเลยไปหาสิ่งที่เรียกว่า
อสังขตธรรม ในพระไตรปิฎก
ท่านนิยามอสังขตธรรมว่าได้แก่สิ่ง
ที่มีคุณสมบัติ ๓ อย่างคือ (๑) ไม่
ปรากฏการเกิด (๒) ไม่ปรากฏ

ความเสื่อมสลายแตกดับ (๓) ขณะดำรงอยู่ไม่ปรากฏความเปลี่ยนแปลง โดยที่ลักษณะ
ทั้งสามนี้ท่านกล่าวว่าตรงกันข้ามกับสังขตธรรม ซึ่งมีคุณสมบัติ ๓ ประการเช่นกันคือ
(๑) ปรากฏการเกิด (๒) ปรากฏความเสื่อมสลายแตกดับ (๓) ขณะดำรงอยู่ปรากฏ
ความเปลี่ยนแปลง โลกทัศน์แบบปฏิjosสมุบาทนี้จะครอบคลุมเฉพาะสังขตธรรมเท่า
นั้น แล้วสถานะของอสังขตธรรมนั้นคืออะไร ทำไมต้องมีสิ่งนี้ สิ่งนี้เกี่ยวข้องกับหรือ
ไม่อย่างไรกับสังขตธรรม ในพระไตรปิฎก มีข้อความบางแห่งที่พระพุทธองค์ตรัสไว้
ว่าเพราะมีอสังขตะ การสลัดพ้นไปจากสังขตะจึงมีได้ ทำให้ชวนให้ตีความได้ว่า แท้
แล้วอสังขตธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับโลกและมนุษย์อันเป็นสังขตธรรมในแง่ที่เป็นหลัก
วัดหรือหลักการ ท่านองเดียวกับ The Absolute Space and Time ในฟิสิกส์ของนิวตัน
ตามความเห็นของนิวตัน ถ้าไม่มี The Absolute Space การเคลื่อนที่ของสิ่งต่างๆใน
จักรวาลก็เป็นไปไม่ได้ เพราะไม่มีหลักอ้างอิง เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มี The Absolute
Time ความเปลี่ยนแปลงในจักรวาลก็ไม่มีได้เพราะไม่มีหลักอ้างอิง พระพุทธทระ
เกี่ยวกับอสังขตะก็กล่าวข้างต้นชวนให้เข้าใจว่าอสังขตะตามหลักพุทธศาสนาเป็น
The Absolute Being ซึ่งอาจจะหมายถึงพระนิพพาน (ตามความเชื่อของฝ่ายเถร-
วาท) หรือมากกว่านั้น (ตามความเชื่อของฝ่ายมหายาน) ก็ได้ แต่ไม่ว่าจะเป็นอะไร สิ่ง
นี้แหละที่ทำให้หลักอนิจจัง ทุกขัง หรือแม้แต่อนัตตา มีความหมาย สิ่งนี้แหละที่ทำให้
หลักปฏิjosสมุบาท อย่างที่นักวิชาการฝรั่งบางคนตีความว่าเป็น The Relativity
Principle ของพุทธศาสนามีความหมาย

ถ้าเข้าใจอสังขตธรรมอย่างนั้น เราก็ไม่ควรแย้งความเชื่อของศาสนาฮินดูในเรื่อง
พรหมณ์ว่าไร้ความหมาย เพราะพรหมณ์คือหลักการที่ใช้อธิบายว่าอะไรคือภาวะที่ตรง
กันข้ามกับโลกอันเต็มไปด้วยปัญหาและไม่จีรังยั่งยืนนี้ สำนักธรรมกายนั้นเชื่อว่าใคร-
สักคนอันได้แก่นิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสังขตธรรมเท่านั้น
ไม่รวมอสังขตธรรมด้วย ในขณะที่เถรวาทกระแสหลักในสังคมไทย รวมทั้งลังกาและ
พม่าด้วยเห็นว่าใครสักคนสองข้อแรกไม่คลุมถึงอสังขตะ แต่ข้ออนัตตานี้คลุมถึง
ความเห็นต่างกันนี้อาจมาจากความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าอสังขตธรรมต่างกัน จากจุดนี้จะ
เห็นว่า ความเข้าใจว่าอะไรคืออสังขตธรรม อะไรคือบทบาทของอสังขตธรรม อะไร
คือความสัมพันธ์ระหว่างสังขตธรรมและอสังขตธรรม เป็นเรื่องสำคัญ

๓. หลักจริยธรรมประยุกต์

ข้อนี้ผมยังคิดไม่ออกว่าควรจัดหมวดเรียกว่าอะไรดี จึงขอใช้ชื่อข้างต้นไปพลางๆ
เรื่องนี้มีอยู่ว่า เวลาที่เราศึกษาคำสอนของพุทธศาสนา นอกจากคำสอนว่าด้วยธรรม-

ชาติของโลก มนุษย์ และสิ่งต่างๆ เราจะพบคำสอนอีกประเภทหนึ่งของพุทธศาสนาที่อาจเรียกในที่นี้ว่า หลักการทางจริยธรรม (The Moral Principles) ตัวอย่างเช่นคำสอนเรื่องศีลห้า ศีลห้าข้อแรกกล่าวว่าการฆ่าเป็นบาป คัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายว่า การฆ่าในที่นี้ได้แก่การฆ่ามนุษย์หรือสัตว์ แล้วท่านยังได้อธิบายต่อไปอีกว่า ในบรรดาการฆ่าทั้งหลายนั้น การฆ่าสัตว์มีคุณมากกว่าบาปมากกว่าการฆ่าสัตว์มีคุณน้อย ฆ่าผู้มีศีลธรรมบาปมากกว่าฆ่าผู้ไร้ศีลธรรม ผมจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดเหล่านี้ ทั้งที่เห็นว่าสามารถหยิบยกมาเป็นประเด็นศึกษาได้ว่า ทำไมการฆ่าสัตว์ที่มีคุณมากจึงบาปมากกว่า การฆ่าสัตว์ที่มีคุณน้อย และคุณที่ว่าวัดจากอะไร หากแต่จะตรงไปที่สาระของศีลข้อนี้คือเรื่องการฆ่า เราไม่สู้จะตั้งคำถามกันว่าทำไมพุทธศาสนาจึงมองว่าการฆ่าเป็นสิ่งชั่วร้าย เมื่อไม่ได้วิเคราะห์รากฐานของศีลข้อนี้ก็เลยมีปัญหาเวลาที่ต้องเผชิญหน้าคำถามทางจริยธรรมที่ค่อนข้างยากในโลกสมัยใหม่ เช่น การทำแท้ง การทำการุณยฆาต การประหารชีวิตนักโทษที่ทำความผิดร้ายแรง เป็นต้น ไม่ต้อง

เอาไปถกขนาดนั้นก็ได้ แต่ปัญหาใกล้ตัวเช่นการกินยาถ่ายพยาธิถือว่าบาปหรือไม่ การฆ่าเพื่อป้องกันตัวบาปหรือไม่ ทหารที่ไปรบทำบาปหรือไม่ ถ้าสิ่งเหล่านี้เป็นบาป สังคมพุทธจะมีวิธีการจัดการกับสิ่งเหล่านี้อย่างไร ศีลข้ออื่นๆก็มีประเด็นให้ตั้งคำถามเช่นนี้ได้เหมือนกัน เช่นการให้กู้เงินโดยคิดดอกเบี้ยแพงๆถือเป็นการขโมยหรือไม่ การมีภรรยาหลายคน การเที่ยวโสเภณี หรือการมีความสัมพันธ์ทางเพศในคนเพศเดียวกัน ผิดศีลข้อกามสุมิฉาจารหรือไม่ แพทย์โกหกคนไข้เพื่อให้คนไข้สบายใจเพราะรู้ว่าจะบอกความจริงไปก็ไม่ช่วยอะไรก็ดี การปกปิดไม่พูดเรื่องบางเรื่องให้คนในครอบครัว เช่นภรรยาหรือสามีฟุ้งเพราะไม่อยากให้คนอื่นมารวมกลุ่มใจด้วยก็ดี เป็นบาปหรือไม่ สิ่งเสพติดที่ใช้ในทางการแพทย์ควรถือเป็นสิ่งต้องห้ามหรือไม่ คำถามเหล่านี้เราจะตอบอย่างไรไม่สำคัญ สำคัญที่ว่าเรามีเหตุผลอะไรจึงตอบว่าอย่างนั้น

๔. คัมภีร์บางเล่ม

ผมเคยได้อ่านใครสักคน(ผมจำไม่ได้เสียแล้วว่าคือใคร จำได้รางๆว่าอ่านมาจากนิตยสาร 'โลกหนังสือ' ที่คุณสุชาติ สวัสดิ์ศรีเป็นบรรณาธิการรายี่สิบปีที่แล้ว) เขียนเล่าว่า คุณ ส. ธรรมยศ (ผู้แต่งหนังสืออื้อฉาวเรื่อง 'พระเจ้ากรุงสยาม') ซึ่งเป็นคนไทยรุ่นแรกๆที่ได้ศึกษาปริญญาตะวันตกเมื่อราว ๕๐-๖๐ ปีที่แล้วเคยกล่าวกับเพื่อนฝูงว่า อ่านหนังสือ 'มลินทปัญหา' แล้วรู้สึกหมั่นไส้ท่านพระนาคเสนมาก คุณ ส. กล่าวว่าอยากมีโอกาสได้โต้เถียงกับพระนาคเสนเสียจริงๆ แล้วท่านจะพิสูจน์ให้ดูว่าครุฑของพระนาคเสนนั้นใช้ไม่ได้จริงๆ ผมเองก็สนใจ 'มลินทปัญหา' ไม่น้อยและรู้สึกไม่เห็นด้วยกับท่านพระนาคเสนในเรื่องที่เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาแทบจะทั้งหมด นอกจากหนังสือเล่มนี้ ยังมีอีกเล่มที่คล้ายกันคือ 'ภควัตฤ' คัมภีร์พุทธศาสนาจำนวนหนึ่งนั้นผมว่าน่าสนใจตรงที่ท่านผู้แต่งพยายามแสดงเหตุผลสนับสนุนหลักการของพุทธธรรม แต่วิธีการที่ท่านผู้แต่งใช้ชวนให้สงสัยว่ามีเหตุผลเพียงใด คัมภีร์เหล่านี้ (ซึ่งน่าจะมีมากกว่าที่ผมระบุชื่อข้างต้น) น่าจะเป็นสิ่งที่อาจช่วยจุดประกายความคิดที่จะศึกษาค้นคว้าในทางพุทธธรรม ซึ่งในที่นี้คงไม่ได้หมายถึงการดั่งเงเพื่อค้านเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่น่าจะเป็นการตั้งประเด็นเพื่อวิเคราะห์หลักการใหญ่ๆของพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็มีใช้เพื่ออะไร แต่เพื่อความงอกงามของการศึกษาพุทธธรรมอย่างผู้มีปัญญาเท่านั้นเอง ท้ายที่สุดแล้ว ความสงสัยในตอนเริ่มต้นนั้นก็อาจสรุปเป็นความหายสงสัยของผู้ศึกษาวิจัยนั่นเอง มองจากแง่นี้ ความสงสัยในเชิงวิชาการเหล่านี้จึงไม่ใช่สิ่งที่น่ารังเกียจ ตรงกันข้าม เราควรจะมองว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าเสียด้วยซ้ำ หลักการถามสูตรก็ชวนให้เราสงสัยมีใช้หรือครบ